

**FARZAND TARBIYASIDA OTA-ONALAR ROLI:
ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA
PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR**
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

**PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUVCHILARNING
KASBIY-AXLOQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH
MUAMMOLARI**

Mumindjanova Nilufar Akramovna

Qo'qon davlat universiteti Pedagogika kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarida o'quvchilarning kasbiy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Kompetensiyaviy yondashuv doirasida axloqiy qadriyatlarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi, o'qituvchilarning axloqiy tayyorgarligi hamda raqamli axloq madaniyatini shakllantirish masalalari yoritilgan. Maqolada o'quvchilarning kasbiy-axloqiy tafakkurini rivojlantirishda "case study", "ethical dilemma", "role play", "reflection wheel" va "digital ethics" kabi innovatsion metodlarning ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, ta'lim muassasalarida axloqiy muhitni yaratish va reflektiv o'qitish yondashuvi orqali o'quvchilarning shaxsiy mas'uliyat, halollik va insonparvarlik fazilatlarini rivojlantirishga oid tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *kasbiy-axloqiy kompetensiya, professional ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, axloqiy qadriyatlar, pedagogik etika, reflektiv ta'lim, axloqiy muhit, innovatsion metodlar, digital ethics.*

Bugungi kunda ta'lim tizimining modernizatsiyasi va mehnat bozorining tezkor o'zgarishlari sharoitida professional ta'lim muassasalarining oldiga o'quvchilarda nafaqat kasbiy bilim va amaliy ko'nikmalarni, balki kasbiy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish vazifasi ham qo'yilmoqda. Chunki har qanday kasb egasining mehnat samaradorligi, jamoada o'zini tutish madaniyati, mijozlar yoki hamkasblarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishi aynan uning axloqiy tayyorgarligi darajasiga bog'liqdir.

Kasbiy-axloqiy kompetensiyalar — bu o'quvchining kasbiy faoliyat jarayonida axloqiy me'yorlarga rioya qilgan holda qaror qabul qilish, mas'uliyatni his etish, halollik, odob, insonparvarlik va professional burchni ado etish qobiliyatidir. Ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, integrativ fanlararo aloqalar, amaliyot bilan nazariyaning uzviy bog'liqligi orqali amalga oshiriladi. Shu bilan birga, professional ta'lim tizimida kasbiy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida bir qator muammolar mavjud. Jumladan, o'quv dasturlarida axloqiy komponentning yetarli darajada aks etmasligi, o'qituvchilarning pedagogik-axloqiy tayyorgarligi pastligi, raqamli muhitda axloqiy qadriyatlarning nisbiylashuvi va o'quvchilarda mustaqil axloqiy fikrlashni shakllantirishdagi qiyinchiliklar shular jumlasidandir. Mazkur maqolada professional ta'lim muassasalarida o'quvchilarning

**FARZAND TARBIYASIDA OTA-ONALAR ROLI:
ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA
PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR**
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

kasbiy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi mavjud muammolar tahlil qilinadi, ularni bartaraf etishning zamonaviy pedagogik yondashuvlari, innovatsion metodlari va samarali amaliy yechimlari yoritiladi.

So‘nggi yillarda ta‘lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv konsepsiyasi markaziy o‘rin egallab, o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligini faqat bilimlar majmui sifatida emas, balki malaka, ko‘nikma va axloqiy qadriyatlar integratsiyasi sifatida talqin qilish zarurati yuzaga keldi. Bu yondashuv o‘quvchi shaxsini mehnat faoliyatiga, ijtimoiy munosabatlarga va kasbiy axloqqa tayyorlashni maqsad qiladi. A.V. Xutorskoy, E.F. Zeer, L.M. Mitina kabi olimlar kompetensiyani shaxsning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli harakat qilishini ta‘minlovchi integrativ sifat deb ta‘riflaydilar. Ularning fikricha, kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatida axloqiy kompetensiya insonning kasbiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish, burch va mas‘uliyatni anglash, axloqiy qadriyatlarga sodiqligini ifodalaydi.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilardan B. Ziyomuhamedov, M. To‘xtaxodjayeva, N. Qosimova, Sh. Sharipovalar o‘z ishlarida professional ta‘limda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish, shuningdek, kasbiy-axloqiy tarbiyani ta‘lim jarayonining ajralmas qismi sifatida shakllantirish zarurligini ta‘kidlaydilar. Ularning fikricha, bu jarayon ta‘lim dasturlarini insonparvarlashtirish, axloqiy dilemmalar asosida reflektiv o‘qitish metodlarini qo‘llash orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, xorijiy adabiyotlarda ham bu masala keng yoritilgan. Masalan, J. Dewey ta‘limni axloqiy tajriba orqali shaxsiy mas‘uliyatni rivojlantirish jarayoni deb biladi. L. Kohlbergning axloqiy rivojlanish bosqichlari nazariyasi asosida esa o‘quvchilarning kasbiy axloqiy tafakkurini shakllantirishda muammoli vaziyatlar va bahsli holatlarni tahlil qilish samarali metod sifatida qaraladi.

T. Lickona o‘zining “Character Matters” asarida shaxsning kasbiy-axloqiy shakllanishini “character education” konsepsiyasi doirasida izohlaydi va axloqiy qadriyatlarni o‘qitish faqat nazariy ma‘ruza emas, balki tajriba, muloqot va jamoaviy faoliyat orqali mustahkamlanishi kerakligini uqtiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan kasbiy-axloqiy me‘yorlarning transformatsiyasi haqida ham ilmiy adabiyotlarda fikrlar mavjud. Masalan, N. B. Andersen ta‘lim muassasalarida raqamli muhit o‘qituvchi va o‘quvchilardan yangi turdagi axloqiy mas‘uliyatni talab qilayotganini ta‘kidlaydi. Bu esa o‘quv jarayonida raqamli axloq (digital ethics) komponentini kiritish zaruratini tug‘diradi.

O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda 2020–2030 yillarga mo‘ljallangan “Ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasi”da ta‘limning maqsadi sifatida shaxsda kasbiy kompetensiyalar bilan birga axloqiy qadriyatlarni shakllantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Bu esa davlat siyosati darajasida ham kasbiy-axloqiy kompetensiyalarning ahamiyati e‘tirof etilayotganini ko‘rsatadi.

**FARZAND TARBIYASIDA OTA-ONALAR ROLI:
ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA
PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR**
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

Yuqoridagi nazariy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, kasbiy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi ko'p qirrali, kompleks yondashuvni talab etadi. U o'quvchilarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki ularning axloqiy refleksiyasi, empatiyasi, mas'uliyat hissi va insonparvarlik fazilatlarini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Shuning uchun professional ta'lim muassasalarida bu kompetensiyalarni shakllantirish pedagogik tizimning barcha komponentlari — maqsad, mazmun, metod, muhit va baholash mezonlarida o'z ifodasini topishi lozim.

Professional ta'lim tizimida o'quvchilarning kasbiy-axloqiy kompetensiyalarini shakllantirishda bir qator tizimli va metodik muammolar mavjud. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu muammolar quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'lmoqda:

1. Ta'lim mazmunidagi nomuvofiqlik. O'quv dasturlarida axloqiy komponent ko'pincha nazariy darajada qolmoqda, amaliy jihatdan esa yetarlicha integratsiyalanmagan. Kasbiy fanlarda axloqiy dilemmalar, mas'uliyatli qarorlar yoki kasbiy etik me'yorlarni tahlil qilishga bag'ishlangan mashg'ulotlar kam.

2. O'qituvchilarning tayyorgarligi yetarli emas. Pedagoglarning o'zlarida ham axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish, zamonaviy etika asosida dars olib borish, rolli o'yinlar yoki refleksiv bahslarni tashkil etish bo'yicha malaka sust. Bu esa o'quvchilarga ta'sir darajasini pasaytiradi.

3. Axloqiy qadriyatlarning relativlashuvi. Axborot texnologiyalarining keng tarqalishi natijasida o'quvchilar turli madaniy va axloqiy tizimlarga duch keladilar. Natijada, ularning qadriyatlarida barqarorlik yo'qolib, "nima to'g'ri, nima noto'g'ri" mezonlari nisbiy tus olmoqda.

4. Baholash tizimidagi kamchiliklar. Kasbiy-axloqiy kompetensiyalarni aniqlash va o'lchash mezonlari aniq ishlab chiqilmagan. Baholash asosan bilimga qaratilgan, axloqiy tafakkur yoki empatiya darajasini o'lchash uchun maxsus indikatorlar mavjud emas.

5. Ta'lim muhiti yetarli darajada axloqiy iqlimga ega emas. Ba'zi professional ta'lim muassasalarida o'quvchi-o'qituvchi yoki o'quvchi-o'quvchi munosabatlari samimiylikdan yiroq bo'lib, bu axloqiy tajriba shakllanishiga to'sqinlik qiladi.

Yuqoridagi muammolarni hal etish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy yondashuvlar taklif etiladi:

1. Kasbiy fanlarga axloqiy modulni integratsiya qilish. Har bir kasbiy fan (masalan, "Texnologik jarayon asoslari", "Xizmat madaniyati", "Tibbiyot asoslari") doirasida axloqiy mas'uliyat, kasb etikasi, ijtimoiy burch kabi tushunchalarni o'rganishga bag'ishlangan modullar kiritilishi lozim.

2. Innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish. "Case study", "Ethical dilemma discussion", "Reflection wheel", "Hot seat", "Role play" kabi faol metodlar o'quvchilarning axloqiy tafakkurini, mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

**FARZAND TARBIYASIDA OTA-ONALAR ROLI:
ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA
PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR**
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

3. Axloqiy muhit yaratish. Ta'lim muassasalarida "axloqiy kodlar", "kasbiy etik qoidalar" joriy etilishi, ularning bajarilishi muntazam monitoring qilinishi zarur. Jamoada o'zaro hurmat, ishonch va adolat muhitini shakllantirish axloqiy kompetensiyaning asosi bo'ladi.

4. O'qituvchilarning kasbiy-axloqiy malakasini oshirish. Pedagoglar uchun "kasbiy etika", "axloqiy yetakchilik", "pedagogik madaniyat" kabi maxsus malaka oshirish kurslari yo'lga qo'yilishi lozim. Bu ularning dars jarayonida axloqiy namunaviy shaxs sifatida namoyon bo'lishiga xizmat qiladi.

5. Raqamli axloq madaniyatini rivojlantirish. Onlayn o'qitish, ijtimoiy tarmoqlarda muloqot va raqamli kontent bilan ishlashda o'quvchilarni mas'uliyatli, madaniyatli va axloqiy xatti-harakatlarga o'rgatish zarur. Bu yo'nalishda "Digital ethics" kurslarini joriy etish maqsadga muvofiq.

6. Refleksiya va o'z-o'zini baholash tizimini joriy etish. O'quvchilarga o'zining axloqiy qarorlarini tahlil qilish, o'z xatti-harakatlariga baho berish imkonini beruvchi refleksiv kundaliklar va o'z-o'zini tahlil jurnallari joriy etilishi samarali natija beradi.

7. Hamkorlikda ta'lim va amaliyot integratsiyasi. Ishlab chiqarish korxonalari, xizmat ko'rsatish sohalari bilan hamkorlikda amaliy mashg'ulotlar tashkil etish, real kasbiy vaziyatlarda axloqiy mas'uliyatni his etish o'quvchining hayotiy kompetensiyasini shakllantiradi.

Xulosa

Shunday qilib, professional ta'lim muassasalarida o'quvchilarning kasbiy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta'limning dolzarb masalalaridan biridir. Bu jarayon faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmay, axloqiy qadriyatlarni tajriba, muloqot va real amaliy faoliyat orqali singdirishni talab etadi. Pedagogik jarayonni insonparvarlashtirish, innovatsion metodlar, raqamli axloqiy savodxonlik va ijtimoiy sheriklik asosida tashkil etish — bugungi ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lishi zarur.

Nazariy manbalarda ta'kidlanganidek (A.V. Xutorskoy, 2003; L. Kohlberg, 1981; T. Lickona, 1991; M. To'xtaxodjayeva, 2021), kasbiy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish o'quv jarayonining faqat bilim beruvchi emas, balki tarbiyaviy, ijtimoiy va axloqiy jihatdan shakllantiruvchi komponenti sifatida qaraladi. Shu sababli amaliy mashg'ulotlarda shaxsiy tajriba, muloqot va refleksiya asosidagi metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida shunday samarali metodlar tahlili keltiriladi:

1. Case-study (muammoli vaziyatlarni tahlil qilish) metodi Dewey va Zeer ta'limotlariga asoslanadi. O'quvchilarga kasbiy faoliyat bilan bog'liq real yoki shartli axloqiy vaziyatlar taqdim etiladi, masalan: "Ish joyida xodim o'zining shaxsiy manfaatini jamoaviy manfaatdan ustun qo'ydi. Siz bu holatga qanday baho berasiz?" O'quvchilar muammoni tahlil qilib, axloqiy jihatdan to'g'ri yechimni asoslaydilar. Bu metod o'quvchilarning mas'uliyat, halollik, adolat kabi qadriyatlarini mustahkamlaydi.

**FARZAND TARBIYASIDA OTA-ONALAR ROLI:
ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA
PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR**
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

2. Rol o‘ynash (Role play) metodi. Kohlbergning axloqiy rivojlanish nazariyasida shaxs axloqiy pozitsiyani faqat tajriba asosida shakllantiradi. Shu bois o‘quvchilarni turli kasbiy vaziyatlarda (masalan, ustoz-shogird, mijoz-xizmat ko‘rsatuvchi, hamkasblar o‘rtasidagi nizoli holat) rollarga ajratish ularning empatiya, muloqot madaniyati va axloqiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

3. “Reflection wheel” (refleksiya g‘ildiragi) metodi Mitina tomonidan ilgari surilgan refleksiv o‘qitish konsepsiyasiga asoslanadi. Mashg‘ulotdan so‘ng o‘quvchilar “men bugun nimani o‘rgandim?”, “mening qarorim axloqan to‘g‘rimi?”, “boshqacha yo‘l tutishim mumkinmidi?” kabi savollarga yozma yoki og‘zaki javob beradilar. Natijada o‘quvchida o‘z-o‘zini baholash, tanqidiy fikrlash va axloqiy o‘sish jarayoni shakllanadi.

4. “Hot seat” (faol intervyu) metodi T. Lickonaning “Character Education” konsepsiyasi bilan bog‘liq. O‘quvchilardan biri ma‘lum kasbiy rol ni bajaradi (masalan, bosh shifokor, muhandis, ustoz) va boshqa o‘quvchilar unga kasbiy-axloqiy savollar beradilar. Bu mashg‘ulot o‘quvchilarda axloqiy fikrlashni tezkor shakllantirish, o‘z pozitsiyasini himoya qilish malakasini rivojlantiradi.

5. “Ethical dilemma” (axloqiy muammolarni muhokama qilish) metodining asosida Kohlbergning axloqiy dilemmalar nazariyasi yotadi. Masalan: “Ish joyida sizning do‘stingiz mehnat intizomini buzdi, lekin rahbar bu holatdan bexabar. Siz nima qilasiz?” O‘quvchilar bu holatni turli axloqiy mezonlar asosida baholaydilar. Natijada axloqiy tafakkur bosqichlari – konformizm, jamiyat manfaati va shaxsiy mas‘uliyat darajalari shakllanadi.

6. “Digital ethics” treninglari. Zamonaviy ta‘limda Andersen tomonidan ilgari surilgan raqamli axloq tushunchasi muhim o‘rin egallaydi. Treninglarda o‘quvchilar onlayn muloqot, mualliflik huquqi, axborot madaniyati, shaxsiy ma‘lumotlarni himoya qilish kabi mavzularda muhokamalar olib boradilar. Bu metod orqali o‘quvchilarda axborot madaniyati, raqamli mas‘uliyat va internet etikasi shakllanadi.

7. “Portfolio of ethical growth” (axloqiy o‘sish portfeli)da o‘quvchilar o‘zining darslardagi axloqiy qarorlari, refleksiya yozuvlari va bahs natijalarini portfel shaklida to‘plab boradilar. Bu ularning shaxsiy rivojlanishini kuzatish, shuningdek, axloqiy kompetensiyani baholash uchun samarali vositadir.

8. Mentorlik va hamkorlikda o‘qitish metodi “usta-shogird” an‘analariga tayanadi. Har bir o‘quvchiga ma‘lum kasb bo‘yicha axloqiy namunali mutaxassis biriktiriladi. Amaliy mashg‘ulotlar jarayonida ularning o‘zaro muloqoti o‘quvchida kasbiy axloqiy idealni shakllantiradi.

Nazariy tahlillardan ko‘rinadiki, kasbiy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirishning eng muhim sharti — tajriba asosida o‘qitish, refleksiv yondashuv va amaliy axloqiy mashg‘ulotlarni yo‘lga qo‘yishdir. “Case study”, “role play”, “reflection wheel”, “ethical dilemma” va “digital ethics” kabi metodlar o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, halollik, mas‘uliyat va insonparvarlik fazilatlarini amaliy shaklda rivojlantiradi. Bunday

**FARZAND TARBIYASIDA OTA-ONALAR ROLI:
ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA
PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR**
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

yondashuv professional ta'lim muassasalarida o'quvchining faqat bilimli emas, balki axloqan yetuk, ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020–2030 yillarda ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risidagi farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – 2020. – №10.
3. Митина, Л. М. Психология профессионального развития учителя. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2010. – 312 с.
4. Dewey, J. Experience and Education. – New York: Macmillan, 1938. – 115 p.
5. Kohlberg, L. The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice. – New York: Harper & Row, 1981. – 446 p.
6. Lickona, T. Character Matters: How to Help Our Children Develop Good Judgment, Integrity, and Other Essential Virtues. – New York: Simon & Schuster, 1991. – 430 p.
7. Andersen, N. B. Digital Ethics and Education in the 21st Century. – London: Routledge, 2020. – 198 p.
8. Ziyomuhamedov, B. T., To'xtaxodjayeva, M. A., Qosimova, N. A. Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2021. – 224 b.
9. Sharipova, Sh. A. Professional ta'limda kasbiy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish metodikasi // Ta'lim innovatsiyalari jurnali. – 2022. – №4. – B. 47–52.
10. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58–64.
11. Зеер, Э. Ф. Психология профессионального образования. – М.: Академия, 2005. – 256 с.